

Fig. 1. Aspisadder op rots
Fig. 1. Aspis viper on a rock
Foto/Photo Rob Veen.

WAAR ZIJN DE ASPISADDERS GEBLEVEN IN HET DEPARTEMENT CREUSE?

WHERE ARE THE ASPIC VIPERS IN THE CREUSE DEPARTMENT?

Rob Veen

Aan het eind van de vorige eeuw waren Aspissadders in het Centraal Massief erg algemeen. In grote delen van Frankrijk waren ze zelfs zó talrijk, dat er premies werden uitgereikt voor elke gedode adder. Ron Bronckers publiceerde eerder een reeks artikelen over ettelijke befaamde Franse adderjagers, vaak jonge, ondernemende mannen, die in het verleden duizenden dieren afmaakten (o.a. Bronckers 2013). Die tijd is nu ondenkbaar. Ten eerste, omdat de Aspissadder, net als alle andere reptielen in Frankrijk, een beschermde status geniet, ten tweede, omdat we simpelweg geen enorme aantallen van deze dieren meer vinden.

Ik woon sinds 2004, samen met mijn vrouw, in het prachtige departement Creuse, in het groene hart van Frankrijk. In dit artikel wil ik mijn ervaringen met de Aspissadder (*Vipera aspis*) in het gebied uitvoerig beschrijven, en uit de doeken doen hoe deze soort zich in een veranderend landschap heeft weten aan te passen.

Vroeger was het druk

In het midden van Frankrijk kunnen we overal Aspissadders tegenkomen, maar in deze publicatie beperk ik me tot het departement Creuse, gelegen in de provincie Limousin, ongeveer 400 kilometer ten zuiden van Parijs. Wat me opvalt, is dat we Aspissadders in elk type habitat kunnen verwachten: in het cultuurlandschap, droge en natte weilanden, langs hagen en houtwallen, in stapelmuren, open dagbouwgroeves en heidegebieden. Ook meer antropogene gebieden, zoals kerk-

Rob Veen

At the end of the previous century Aspissadders were very common in massif central. In a lot of area's in France their presence was even so numerous that premiums were issued for each killed Viper. Ron Bronckers published a series of articles regarding several renowned viper hunters, often young, enterprising men whom, in the past, killed several thousands of animals (i.a. Bronckers 2013). Which is now unthinkable. Firstly because the Aspissadder, like all the other reptiles in France, are protected, secondly because there simply aren't that many present any more.

Since 2004 I am living, together with my wife, in the beautiful department of Creuse, the green hart of France. In this article I would like to describe my experiences regarding the Aspissadder (*Vipera aspis*) within this region and show you how this species has managed to adapt to the changing environment.

It used to be busy

In the middle of France we can always encounter Aspissadders, but in this publication I will limit myself to the department of Creuse, in the province of Limousin, roughly 400 kilometers south of Paris. What I learned is that we can expect Aspissadders in every type of habitat: in cultural areas, dry and wet meadows, along hedgerows, in drystone walls, open construction quarries and grasslands. Also more anthropogenic areas like graveyards, village gardens, roadsides and railways seem to be ideal places for the Aspissadder.

Fig. 2. Drinkende Aspis uit Geelbuikpoel.
Fig. 2. Drinking Aspis from yellow belly pole.
Foto/Photo Rob Veen.

hoven, dorpstuinen, wegbermen en spoorlijnen blijken ideale plaatsen voor de Aspisadder te zijn.

Wat me al snel bleek, was dat deze dieren vaak moeilijk te vinden zijn, en slechts plaatselijk talrijk zijn. Het is al heel bijzonder om een locatie te vinden met meer dan tien dieren. Dit was heel anders in de tijd van de adderjagers van wie bekend is dat ze soms honderden dieren per dag konden vinden (o.a. Bronckers 2013). Toch zijn Aspisadders overal aanwezig, en horen we nog steeds van de plaatselijke huisarts in het dorp Crocq over enkele beetongevallen per jaar. Waarom was het dan dat de adders vroeger vooral een plaag waren, en nu meer in 'acceptabelere' dichtheden voorkwamen?

Graanakkers en muizen

In het recente verleden zag het landschap in de Creuse er heel anders uit dan nu. Vroeger leefden er veel mensen in kleine dorpen en gehuchten. Er waren veel kleine ommuurde akkertjes met granen als gerst en boekweit (blé noir). Er leefden kwartels en patrijzen, en de graanvelden wemelden van de muizen. Het is geen wonder dat de Aspisadder (een echte muizeneter) erg talrijk was. Oudere mensen vertellen nog steeds dat er vroeger veel meer adders voorkwamen dan nu, en het verschil is niet te verklaren uit het feit dat een boer vroeger met een zeis rond liep en nu op een tractor rijdt.

De graanakkers verdwenen geleidelijk na de Tweede Wereldoorlog, het departement liep leeg. De beste manier om in het ontvolkte gebied nog stand te houden, was de vee-teelt. Deze zwaar gesubsidieerde manier van landbouw kon met minder mensen gedaan worden. De kleine, ommuurde graanakkers maakten plaats voor weilanden met runderen (Limousin) of schapen. De stenen stapelmuurtjes raakten overwoekerd en het drukke akkerbouwgebied werd een groen coulissenlandschap met hagen, houtwallen, bos en weiden. Sommige verlaten gronden groeiden dicht met struweel en bos, er ontstond een groener landschap. Typische akkerfauna,

What soon became clear was that these animals are often difficult to find, and only appear in large numbers in certain areas. It is extraordinary if you find a location with more than ten animals. This was quite different during the days of the Viper hunters, they were known to sometimes find hundreds of animals per day (i.a. Bronckers 2013). Eventhough Aspic vipers are present everywhere, even now, here in the village Crocq, we hear about several bite accidents a year from the local general practitioner. Why is it that the vipers used to be a plague and now are more 'acceptable' in terms of present numbers.

Grain fields and mice

In the recent past the landscape of Creuse was very different then it is now. A lot of people used to live in small villages and hamlets. There were a lot of fields, protected by walls, with grains like barley and buckwheat (blé noir). Quails and partridges were living there and the grain fields had large concentrations of mice. It wasn't a wonder that there was a large amount of Aspic vipers (a real mice eater). The elderly peoples still tell us about the difference regarding the amount of vipers in the area looking at then and now, and the difference is not explainable by the fact that the farmer used to work with a scythe and now drives on his tractor.

The grain fields gradually disappeared after the second world war, the department ran empty. The best way to stay on your feet in such a depopulated area was to breed livestock. This highly subsidized form of agriculture could be performed with less people. The small grain fields protected by walls made room for meadows with cattle (Limousin) or sheep.

The stone pile walls became overgrown and the busy agricultural area became a green scenic landscape with hedges, hedgerows, forest and meadows. Some abandoned grounds grew shut with shrubbery and forest, a greener landscape in the making. Typical field fauna, like quail, hare and turtle doves made room

Fig. 3. Aspisadder in de Creuse
Fig. 3. Aspis viper in the Creuse department.
Foto Ron Krol.

zoals kwartel, haas en zomertortel, maakte plaats voor bosdieren, zoals wilde kat, ree en wild zwijn. De Aspisadder boette in aan dichtheid en kwam in kleinere aantallen in een gevarieerder landschap voor.

Geiten op de rots hellingen

Er is nóg een groot verschil in het landgebruik in het verleden en dat van vandaag de dag: de rotsachtige beekdalen. De hellingen waren het ideale terrein voor grazers als geiten. Dat waren heel geschikte grazers op de armere gronden, de met heide begroeide rotshellingen. De geitenteelt is nu helemaal verdwenen, en de met heide begroeide hellingen zijn grotendeels dichtgegroeid met loofbos, in de Creuse vooral het type van de eiken-haagbeukenbos (*Stellario-Carpinetum*).

De moderne tijd

Op dit moment is het departement Creuse het meest ontvolkte departement van Frankrijk, met de oudste inwoners. De grote ontvolking begon na de Tweede Wereldoorlog. Nu wonen er nog maar weinig mensen; de jongeren trekken naar de stad en er is bijna geen werk in de dienstverlenende sector of de industrie.

De grote gezinnen binnen het boerenbedrijf zijn verdwenen, waardoor de intensieve graanteelt - die veel werk met zich meebracht - werd vervangen door de minder intensieve veeteelt, vaak in de vorm van begrazing door runderen (*Limousin* en *Charolaise*). Het landschap ziet er groen uit, geen gele graanakkers, maar natte en droge weilanden; de stapelmuren zijn overwoekerd door braam en meidoorn, en de hellingen met rode dophei (*Erica cinerea*) - ooit door Monet geschilderd - zijn bedekt met immense loofbossen.

De holle weggetjes worden opgenomen in het landschap, huizen en stallen vervallen, en sinds 2005 zijn alle departementale spoorlijnen buiten gebruik. Met andere woorden, de mensen zijn verdwenen, de agrarische cultuur is veranderd en de natuur is min of meer weer terrein aan het heroveren in dit vergeten departement.

for forest animals such as the wildcat, roe deer and wild hogs. The Aspic viper atoned regarding density and lived in smaller numbers spread across a varied landscape.

Goats on the rocky slopes

There is another large difference regarding the use of land looking at then and now: the rocky brook valleys. The slopes were the ideal terrain for grazing animals like goats. They were suitable grazing animals for poorer soils, the with heath covered rocky slopes. Goat farming has now disappeared completely, and now the slopes covered with heath are mainly grown shut with deciduous trees, in the Creuse mainly consisting of oak-hornbeam forests (*Stellario-Carpinetum*).

The modern ages

At this moment the department Creuse is considered to be the most depopulated department of France, it does have the eldest residents. The big depopulation began after the second world war. Now only a few people remain; young people migrate towards the city and there is almost no work available within the service sector or the industry.

The large families within the farmers companies are gone which causes the intensive grain cultivation - which often provided a lot of work - to be replaced by less intensive livestock, often in the form of grazing cattle (*Limousin* and *Charolaise*). The landscape shows a lot of green, no yellow grain fields, but wet and dry meadows; the stone pile walls are overgrown with blackberries and hawthorn, and the slopes with red heather (*Erica cinerea*) - once painted by Monet - are covered with enormous oak-hornbeam forests.

The hollow roads are being consumed by the landscape, houses and stables decayed, and since 2005 all department railroads are placed out of commission. In other words, the people are gone, the agriculture has changed and nature is regaining ground in this forgotten department.

En toch nog volop Aspisadders?

In het veranderende landschap met meer bos en meer groen is er iets bijzonders op te merken betreffende het voorkomen van Aspisadders. We weten dat de adderjagers in Frankrijk niet meer actief zijn. Ze zouden er een harde dobber aan hebben om nog Aspisadders te vinden. We kunnen gerust stellen dat tot 1900 Aspisadders zó talrijk waren, dat we konden spreken van een adderplaag, net als we dat in Nederland hebben met de eikenprocessierups (*Thaumetopoea processionea*), die veel schade aanricht aan onze inlandse eik. Tegenwoordig zijn aspisadders geen plaag meer, net zo min als muizen ook geen plaag meer zijn. De adders zitten nu in alle landschapstypen, maar wel in lagere dichtheden. Hun prooidieren zijn ook schaarser geworden, er is nu meer variatie, zowel in begroeiing als in de biodiversiteit.

We vinden nu Aspisadders nog in redelijke aantallen in het door mensen gemodificeerde landschap, de dorpen, groeves, langs veldwegen en spoorlijnen. Aspisadders schuwen niet direct mensen, getuige enkele vindplaatsen in dorpen, en zelfs in tuinen die druk betreden worden.

Wanneer we naar de verspreiding kijken, zien we dat je overal in het cultuurlandschap Aspisadders kunt aantreffen, in elk type habitat.

Aspisadders zitten ook in het bos

Misschien de leukste ontdekking is toch wel het voorkomen van Aspisadders in bossen. Vroeger werden de hellingen begraasd door geiten en vonden we veel open zonnige rotsformaties. Nu zien we enkel bossen in de leeftijdscategorie 60-80 jaar. Op de zwaar begroeide hellingen zijn er altijd wel kleine locaties waar geen bomen groeien, liggen kleine rotsblokken waar we nog steeds jeneverbes en rode dophei vinden. Sommige van deze formaties zijn slechts twee vierkante meter en er komt genoeg zon voor een paar uur. Ook zijn deze bossen tot en met april bladloos en vindt er veel zonne-instraling plaats.

Fig. 4. Boshabitat *Vipera aspis*.
Fig. 4. Wood habitat *Vipera aspis*.
Foto/Photo Rob Veen.

Still that many Aspic vipers?

In the changing landscape with more forests and green there is something remarkable regarding the presence of the Aspic vipers. We know that the viper hunters are no longer active in France. They would have a difficult time finding Aspic vipers. We can safely say that till the year 1900 there were so much Aspic vipers, it was considered a plague, just like we have in The Netherlands with the oak processionary caterpillars (*Thaumetopoea processionea*), which caused a lot of damage to our native oak. These days Aspic vipers are no longer a plague, just like mice which aren't a plague anymore. The vipers are in every type of landscape, but in lower numbers. Their prey animals are also more scarce, there is now more diversity, both in vegetation as in biodiversity.

Fig. 5. Wegberm met rode dopheide, struikheide en brem.

Fig. 5. Road side with red erica, shrub heath and broom.

Foto/Photot Arnold van Rijsewijk.

In dit soort nieuwe natuur vinden we ook Aspissadders, en ze zijn dan ook in het bos op sommige plaatsen behoorlijk talrijk. Deze natuurlijke vindplaatsen (open natuurlijk bos) is wel bekend van de zuidelijke addersoorten als de wipneusadder (*Vipera latastei*) in Spanje, of bij de Kleinaziatische adder (*Montivipera xanthina*) uit Turkije. Het is dan ook heel waarschijnlijk dat in het verleden (zelfs vóór de aanwezigheid van mensen) Aspissadders in open bossen voorkwamen, vooral langs diep ingesneden beken en rivieren met wisselende waterstanden, die op de oever in staat waren bomen te ontwortelen. In dit relatief open systeem vonden we waarschijnlijk het natuurlijk voorkomen van deze prachtige soort.

Was het vroeger beter?

Samengevat kunnen we stellen dat in het door mensen gedomineerde, monotone landschap de Aspissadder een zeer algemene soort was. Toen mensen verdwenen, werd het landschap

We find the Aspic vipers in decent numbers when looking at landscapes which are altered by humans, the villages, quarries, along field roads and railroads. Aspic vipers are not avoiding humans, proven by several findings within the villages, even in well visited gardens.

When we look at spreading, we can see that Aspic vipers can be found everywhere in the cultural landscape, in every type of habitat.

Aspic vipers also reside in the forest

The best find might be the Aspic vipers in the forests. The slopes used to be grazed by goats and there were many open sunny rock formations. Now we see several forests aging between 60-80 years. On the heavily overgrown slopes there are always some locations where trees do not grow, there are tiny boulders where we still find juniper berries and red heather.

woester en natuurlijker. De Aspisadder vond haar weg in het landschap en bezette weer de plekken die ze tienduizend jaar geleden hebben verlaten. Wat dat betreft kunnen we stellen dat het vroeger niet beter was.

Fig. 6. Huidig habitat Aspisdorp.
Fig. 6. Habitat nowadays Aspis village.
Foto/Photo Rob Veen.

Some of these formations are only two square meters and there is enough sun for a few hours. These forests are leafless until April and you can see a lot of sun rays getting past the trees.

In this type of new nature we also find Aspic vipers, and in some areas even in large numbers. These natural finding places (open natural forest) are well known because of the southern viper species like the snub-nosed viper (*Vipera latastei*) in Spain, or like the rock viper (*Montivipera xanthina*) from Turkey. It is very likely that in the past (even before the presence of humans) Aspic vipers were living in open forests, especially along incised streams and rivers with changing water levels, which on the river banks were strong enough to uproot trees. In this relatively open system we would probably find the natural existence of this beautiful species.

Did it used to be better?

Summarized we can say that in the monotone landscape that is dominated by humans, the Aspic viper was a general species. When people disappeared the landscape became more rugged and more natural. The Aspic viper found its way back in the landscape and occupied the places which they had left ten thousands of years ago. In that perspective it wasn't better back in the days.

Translation into English: Jos Meijer.

Literature

Bronckers, R., *Adderjagers. Portretten van een verdwenen beroep*. Herpetological Bundles part 4. European Snake Society, 2013.